

2025, 12(2): 262-267

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2025.2.262-267>

Söyleşiler

ANTROPOSENİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: BAŞAK AĞIN İLE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR ÜZERİNE

Öykü Ayrancı¹

Doç. Dr. Başak Ağın, TED Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesidir. Hacettepe Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında lisans, aynı üniversitedeki İngiliz Kültür Araştırmaları Programı'nda yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamış ve 2021 yılında doçent unvanını almıştır.

Başak Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-Kurgu* (2020) adlı kitabın yazarıdır. *Ekofobi Hipotezi* (2021) kitabının çeviri editörlüğünü ve *Canlı Madde: Şeylerin Politik Ekolojisi* (2024) kitabının çevirmenliğini yapmış, Şafak Horzum ile beraber *Posthuman Pathogenesis: Contagion in Literature, Arts, and Media* (2023) ve Z. Gizem Yılmaz ile beraber de *Beşerî Bilimlerin 50 Rengi: Çevreci, Dijital, Tıbbi ve Posthüman Sesler* (2023) adlı kitapları derlemiştir. Araştırma alanları arasında posthümanist ve yeni materyalist kuramlar, ekofeminizm, ekomedya, gotik, adaptasyon çalışmaları ve kültürel çalışmalar bulunmaktadır.

Bu söyleşide Başak Ağın ile *Moment*'in Antroposen sayısı için posthümanizm ve yeni materyalizm perspektifinden ekoloji, edebiyat ve çağdaş düşünce üzerine konuştuk. Antroposen çağında insan-sonrası

¹ Öykü Ayrancı, Maltepe Üniversitesi, oykuayr2002@gmail.com, ORCID: 0009-0004-5095-1418

kavrayışların önemini, ekolojik krizin toplumsal eşitsizliklerle kesişimini ve alternatif düşünme biçimlerinin sunduğu teorik imkânları ele aldık.

Başak Ağın, Antroposen'in insan faaliyetlerinin ekosistem üzerindeki etkilerini vurgulamakla birlikte, tüm insanlığı eşit sorumlu tutan genelleyici yapısı nedeniyle eleştirildiğini ve Kapitalosen gibi kavramların bu bağlamda kapitalizmin belirleyici rolüne işaret ettiğini belirtmektedir. Yeni materyalizmin insan-merkezci yaklaşımları sorgulayarak doğa-insan ayrımına alternatif bir etik çerçeve sunduğunu vurgulayan Ağın, ekolojik anlatıların felaket senaryolarına odaklanmasının umutsuzluk yaratabileceğini, ancak doğanın kendiliğinden iyileşeceği varsayımının da eleştirel bir perspektiften değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ekolojik krizlerin toplumsal eşitsizliklerle derin bir kesişimsellik taşıdığını ve küresel sermaye düzeninin bu krizdeki yapısal rolünün yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Öykü Ayrancı:

Sayın Başak Ağın'a davetimizi kabul ederek sunduğu değerli katkılar için teşekkür ederiz. "Antroposen" terimi, insan faaliyetlerinin gezegen üzerindeki geri dönülemez etkilerini vurgulayan bir kavram. Sizce bu kavram, günümüz ekolojik krizlerini anlamak için yeterli mi? Alternatif yaklaşımlar (örneğin Kapitalosen, Kthulusen vb.) bu tartışmaya nasıl bir katkı sunuyor? Kendi akademik çalışmalarınızda Antroposen kavramıyla ilk karşılaştığınızda nasıl bir bakış açısına sahiptiniz ve bu zamanla nasıl değişti?

Başak Ağın:

"Antroposen" terimi 2000 yılında ortaya atıldığından beri çok tartışılmış bir kavram. Yani yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinin tamamındaki ekolojik tartışma alanlarını işgal etmiş durumda desek yanlışmış olmayız. Jeolojik anlamda Antroposen'in bir terim olarak kabul edilip edilmeyeceği de epeyce tartışıldı. Bu konuda çalışma grupları oluşturuldu ve bilim insanları etraflıca düşündüler bunun üzerine. Sonuçta geldiğimiz noktada Antroposen terimi bilimsel anlamda bir çağ ismi olarak kabul edilmedi ancak bu terimin jeolojik anlamda doğruluğu göstermemesi terimin yaygın anlamıyla benimsenmesine engel olmadı. Burayı biraz açacak olursam, jeolojik olarak bir devrin değişmesi için gereken zaman, insani ölçütlerle veya insan yaşamının sınırlı süresi ile belirlenebilecek kadar kısa bir zaman değil. İnsanın tür olarak ortaya çıkışından itibaren gezegende geçirdiği zaman, derin zaman dediğimiz jeolojik zaman içerisinde, aslında okyanusta bir zerre sayılabilir. Yani jeolojik bir devrin açılıp kapanması insan faaliyetleriyle belirlenebilecek kadar kısa sürede gerçekleşecek bir olay değil. Dolayısıyla da içinde bulunduğumuz Holosen'in kapanıp Antroposen'in açılmış olması iddiası jeolojik anlamda kabul görmedi. Fakat kavram olarak Antroposen, sizin de dediğiniz gibi, insan faaliyetlerinin gezegen üzerindeki geri dönülemez etkilerini vurguluyor; içinde yaşadığımız ekolojik krizin gerçekliğine bakılarak bir çağ ismi olarak değilse bile Antroposen bir kavram olarak kabul gördü ve yaygın şekilde kullanılıyor.

Kapitalosen, Kthulusen gibi kavramlar bu krizi vurgulamada önerilen diğer kavramlar çünkü Antroposen kavramı sadece jeolojik açıdan değil başka açılardan da sorunlu bulundu. Örneğin insanın bizzat neden olduğu bir krizi vurgulamak için yine insanın isminin (Antropos) merkeze alındığı bir kavramı kullanmanın etik olmadığı düşünüldü. Ya da insan türüne ait her bir birey aynı oranda gezegenin yok oluşuna etki etmediği için böylesi bir genelleme yanlış bulundu. Örneğin Afrika’da yaşayan bir kabilenin fertlerinin yaşam alışkanlıkları endüstriyel atıklarını nehirlerle ve okyanuslara bırakan global bir üretim devinin sahibinin yaşam alışkanlıkları ile aynı olmadığı için, gezegenin içinde bulunduğu krizin sorumluluğunu “insan” çatısı altında toplanarak eşit oranda paylaştıkları bir senaryo adil değil.

Buradaki mesele sisteme dair, üretim ve tüketim alışkanlıklarımızı vazgeçilmez kılan sinsi çarklara dair, yani adıyla söyleyelim, kapitalizme dair. Bu nedenle Jason W. Moore bu terimi ortaya attı. Ayrıca adına Antroposen, Kapitalosen, ne dersek diyelim, bu çağın başlangıcını belirlemek de zor: Bir yandan tarım başta olmak üzere her çeşit insan faaliyetini dahil edebiliriz derken bir yandan da insanın gezegene verdiği hasarın Sanayi Devrimi ve sonrasındaki süreçlerle hızlandığı gerçeğini kabul etmek zorundayız, ancak bu da yine tarihi Avrupa-merkezci bir konumdan okumak anlamına geliyor ki Batı yine kendi eleştirisini yaparken kendi ayrıcalıklı konumundan sıyrılmayı pek de başaramıyor gibi.

Şu anda konuyla ilgili yüzlerce terim ortaya atılmış durumda. Bunların hepsi elbette akademik açıdan konuyu zenginleştirdi, derinlikle tartışabilmemize katkı sundu ancak bir yandan da tam olarak kendi eleştirdiğimiz düzene de ortak oldu: Sonuçta literatüre giren her bir terimi üreten akademisyenler, entelektüeller ve sanatçılar da “pastadan” pay aldı ve akademik yayıncılık sektörünün köşe başlarını tutan dergicilik sistemlerinin, yayınevlerinin havuzuna “satış unsuru” sağlamış oldular. Bu çarkın içinden çıkabilmemiz zor görünüyor. Bu benim şu anki bakış açım; kavramla ilk kez 2010 yılında karşılaştığımda henüz doktora öğrencisiydim ve Antroposen’i çevreleyen tüm ekolojik bilgi ve yorumlara yeni yeni ısınıyordum, kavramların çokluğu ilk bakışta epey yorucuydu, bugün de halen aynıni düşünüyorum: Konuya yeni başlayan kişiler için fazla jargon yorucu oluyor ancak alanın kendine has dilinin gelişmesinde tüm bu terimler önemli rol oynadı. Bugün eskiye kıyasla farklı düşündüğüm bir başka şey de yukarıda söylediğim gibi kendi yaptığımız işlerin de sisteme hizmet ettiğini fark etmiş olmam. Köklü ve büyük bir değişim beklemek hayalcilik olur ancak tümünden işleri terk edelim demiyorum, hiçbir zaman demem de: Sistem çok kuvvetli ancak düşünce yoluyla içeride minik minik oyuklar açarak farkındalığı yayabiliriz.

Öykü Ayrancı:

Antroposeni Batı-merkezci bir çerçevenin dışına çıkararak nasıl ele alabiliriz? Bu konuda ne tür alternatif yorumlar ve yaklaşımlar geliştirilebilir?

Başak Ağın:

Açıkkası bu mümkün mü, emin değilim. Dünyanın pek çok yerinden akademisyen ve sanatçı bu konulara

eğiliyor, yayınlarını ve eserlerini görüyoruz ancak akademik yayıncılık ve sanatta görünürlük ne yazık ki halen Batı dünyasının tekeline. Dolayısıyla Batı-merkezcilikten uzak bir çerçevede bu konuları konuşmayı başarsak bile, bunların duyulur ya da görülür olması, bilinir kılınması için birtakım “makbul değerlerle” uzlaşma halinde olmaları neredeyse bir zorunluluk. Küçük ve dinamik tartışma toplulukları, yerel yayınlar, üniversitelerin alternatif forumları, bu gibi düşünce oluşumlarına dayanak olabilir diye düşünüyorum.

Öykü Ayrancı:

Ekoleştirici, edebiyat ve çevre ilişkisini inceleyen bir alan olarak Antroposen bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirdi? Bugün bu alanda çalışmalar yaparken hangi soruların daha ön planda olması gerektiğini düşünüyorsunuz? Bireylerin ve toplumların ekolojik farkındalığını artırmak için nasıl bir dönüşüm gerekiyor? Edebiyat, sanat ve akademik çalışmalar bu dönüşümde nasıl bir rol oynayabilir?

Başak Ağın:

Ekoleştirici büyük bir dönüşüm geçirdi ama bu doğrudan Antroposen bağlamında gerçekleşti diyemeyiz. Antroposen konusu bu dönüşümün parçalarından biri ama tek başına bu dönüşümü açıklayamaz. Başlangıcında İngiliz Romantizminin ve Amerikan doğa yazınının izlerini taşıyan bir okuma biçimi olarak şekillenen ekoleştirici, zaman içerisinde fen bilimlerinden, özellikle sualtı biyolojisi ve kuantum fiziği gibi alanlardan beslenerek çeperini genişletti ve çevreci beşerî bilimler ismini verdiğimiz multidisipliner bir çerçeveye, bir kuramlar bütününe dönüştü. Bugün bu kapsamda posthuman ve maddeci ekoleştiriciler, mavi beşerî bilimler gibi daha büyük alanlar ile ekofobi ya da bedenlerarası geçirgenlik gibi kavramlar ele alınmakta; bunların geneli insanın insandan ibaret olmayan dünya içerisindeki diğer türlerle ilişkilerinin dinamiklerini anlamamıza yardımcı oluyor. Edebiyat, sanat ve akademik çalışmalar el ele vermeden bu dinamikleri anlamamız, buna bağlı olarak da gereken ekolojik farkındalık dönüşümünü yaşamamız mümkün görünmüyor.

Öykü Ayrancı:

Yeni Materyalizm insan dışı maddelerin de bir tür eyleyciliğe sahip olduğunu öne sürüyor. Bu düşünce ekolojik etik ve Antroposen açısından ne gibi yeni tartışmalar açıyor? Sizce doğayı ve insan dışı varlıkları nasıl yeniden düşünmeliyiz?

Başak Ağın:

Yeni Materyalizmin insan dışı maddelerin eyleyciliğine yaptığı vurgu, ekolojik etik ve Antroposen tartışmalarında insan-merkezci yaklaşımları sorgulayarak, doğa ve insan dışı varlıkları daha kapsayıcı ve bütüncül bir şekilde yeniden düşünmemize olanak tanır. Bu bakış açısı geleneksel insan-merkezci bakışa itiraz eder; maddenin pasif ve durağan bir varlık olarak görülmesini reddeder ve onun canlı, dinamik ve aktif olduğunu savunur. İnsan ve insan olmayan varlıklar arasındaki etkileşimleri yeniden değerlendirmeyi önerir. Bu perspektif, ekolojik etik açısından, tüm varlıkların birbirine bağımlılığını ve ekolojik olarak bilinçli

davranışın gerekliliğini vurgular. Doğayı ve insan dışı varlıkları yeniden düşünmek için, onları sadece insan ihtiyaçlarına hizmet eden nesneler olarak görmek yerine, kendi başlarına değerli ve eyleyici varlıklar olarak kabul etmeliyiz. Bu bakış açısı, sürdürülebilir çevre politikalarının oluşturulmasını teşvik eder ve kültürel normlarımızda değişimi zorlar.

Öykü Ayrancı:

İklim kriziyle ilgili anlatılar çoğunlukla felaket senaryolarına dayanıyor. Sizce ekoeleştirici ve edebiyat, distopyanın ötesinde farklı anlatı biçimlerine nasıl alan açabilir? Umut, yenilenme ya da alternatif gelecek tasavvurları üzerine düşünmek neden önemli?

Başak Ağın:

Simon Estok'un *Ekofobi Hipotezi* kitabında belirttiği üzere felaket anlatıları insanlarda "nasılsa yok olacağız, o halde neden bir şey yapalım" gibi nihilist bir tavırdan korkuya bağlı donakalmaya uzanan eylemsizlik etkileri yaratabiliyor. Dolayısıyla umut faktörü önemli. Ancak yenilenme veya alternatif gelecek düşünme kısımlarından o kadar emin değilim. Kendi derslerimde incelemek üzere kullandığım materyallerden bazıları bu meseleleri iki yönüyle ele alıyor: Örneğin *Wall-E* çizgi filmi veya Michael Jackson'un "Earth Song" klibi gibi. Her ikisinde de insanların herhangi fazladan bir çabası olmadan "kırdık ama düzeler" gibi bir tavırla yenilenen, yeşeren, eski haline geliveren bir dünya söz konusu. Yani sanki ne yaparsak yapalım ne kadar hasar alırsa alsın, doğa kendini yeniler ve "bizlere hizmet etmeye kendini yeniden adar" gibi bir hava esiyor. Bu çok tehlikeli. Bir yandan bizleri keyfi bir eylemsizliğe iterken bir yandan da eylemlerimizin sonuçları geri alınabilirmiş gibi bir yanılgı yaratıyor. Bu nedenle karamsarlık ve umut arasında bir denge olmalı.

Öykü Ayrancı:

Antroposen yalnızca insan-doğa ilişkisini değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini de tartışmaya açan bir çağ. Sizce ekolojik krizlerin arkasında nasıl bir iktidar ilişkisi var? Devletlerin, şirketlerin ve küresel sistemlerin bu krizdeki rolünü nasıl değerlendirmeliyiz?

Başak Ağın:

Kapitalosen meselesinde değindiğim gibi, bu büyük çaplı bir sistem sorunu, yani devletler, şirketler veya global aktörler bu sistemin büyük dişlileri. Üretim-tüketim biçimlerimiz teknolojik olarak evrimleşiyor ancak dijitalleşme bir yandan ekolojik denge vaat ederken bir yandan da göz boyuyor. Eğitim sektörünü ele alalım. Kağıtsız sınıf ismiyle tasarlanıp sözde sürdürülebilirliğe katkısı açısından methedilen öğretim biçimi tamamiyle dijitale dayalı, gerçekten basılı kağıdın, elle tutulur materyalin olmadığı bir sistem. Bir yandan bu kağıt tasarrufu için olağanüstü bir yöntem, gerçekten çok akıllıca. Gelgelelim, örneğin ChatGPT'de yaptığımız her bir arama için serverların soğutulmasına harcanan suyu düşünürsek bunun pek de

sürdürülebilir bir tarafı yok. Dünya devi şirketler tahtından ve tacından vazgeçmeyi göze almadığı sürece buradan çıkabileceğimiz konusunda umutlu değilim.

Öykü Ayrancı:

Ekolojik krizler toplumsal eşitsizliklerle iç içe geçmiş durumda. Yoksul kesimler, göçmenler, kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplar bu krizlerden orantısız şekilde etkileniyor. Sizce Antroposen bu çok boyutlu eşitsizlikleri nasıl ele alabilir?

Başak Ağın:

Bu toplumsal eşitsizlikler de yukarıdaki soruyla son derece bağlantılı. Ayrıcalık dediğimiz meseleyi bir spektrum olarak ele alırsak bir uçta çok uluslu şirketlerin yöneticileri ve aristokratlar bulunurken diğer uçta da saydığınız dezavantajların tamamına sahip gruplar yer alıyor. Çok katmanlı bir mesele bu. Antroposen bu çok boyutlu eşitsizlikleri tek başına ele alamaz. Antroposen sadece bir kavram. Ancak çoklu disiplinlerden gelen çalışmalar, fen bilimleri ile sosyal ve beşeri bilimlerin kesişimleri bu meseleler üzerine kafa yorabilir.